

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Hittudományi Kar

MÁRIÁBAN OLVASNI AZ ÍRÁST

Ferdinand Ulrich biblikus ontológiája és ontologikus exegezise

DISSERTATIO AD DOCTORATUM

Tézisfüzet

Készítette: Mazgon Gábor Sándor

Konzulens: Dr. Puskás Attila

Budapest, 2020.

I. A KITÚZÖTT KUTATÁSI FELADAT RÖVID ÖSSZEFOGLALÁSA

Egy olyan gondolkodói életművet vettünk vizsgálat alá, melyről vélelmezhető volt, hogy segítséget jelenthet a teológia és exegézis közeledéséhez. Először is meg akartuk érteni, majd ennek fényében be akartuk mutatni ezen életmű legfőbb vonásait. Továbbá megkíséreltük megérteni, hogy e gondolkodói magatartás hogyan viszonyul a Szentíráshoz, annak olvasásához általában illetve ahhoz a hitbeli felhíváshoz, hogy a Szentírást mint Isten szavát kell olvasni. Majd ezen vizsgálódások fényében igyekeztünk igazolni, hogy az a mód, ahogy Ferdinand Ulrich gondolkodik ill. olvas, amit röviden mint biblikus ontológiát illetve ontologikus exegézist nevezünk meg, hogy ez a gondolkodásmód illetve „olvasásmód” segítséget jelenthet a teológus számára, hogy pontosabban kérdezzen rá a jelenkor teológiájának és exegézisének azon korlátaira, melyek miatt a két terület között egy bizonyos távolság, sőt talán feszültség alakult ki.

II. AZ ELVÉGZETT VIZSGÁLATOK, A KUTATÁS ÉS ANYAGGYŰJTÉS MÓDSZEREI, A FORRÁSOK FELHASZNÁLÁSA

Ferdinand Ulrich esetén a kiadásra került művek nagy terjedelme miatt elegendőnek láttuk forrásként ezeket felhasználni. Ezen forrásokhoz Rómában illetve Stefan Oster segítségével Münchenben hozzáférhettünk. Egyes részkérdésekben – természetesen nem ugyanebben a nagyobb merítésben – meg kellett ismerni az ő forrásainak illetve vitapartnereinek írásait is.

Mivel fő hangsúlyunk nem bizonyos szövegek informatív megismerése volt, majd ezek alapján bizonyos állítások igazolása vagy cáfolata, hanem egy gondolkodói magatartás mélyebb megismerése, ezért korunk tudományának módszertani hozzáállásától egy bizonyos távolságtartást kellett tanúsítsunk. Jelen esetben is lehet természetesen értelme a már

megértett szövegek alapján hipotetikus állításokat megfogalmazni, szigorú következtetéssel ezeket a forrásokból kiindulva igazolni vagy cáfolni, mint ahogy ezt főleg az Ulrich ontologikus exegézisét tárgyaló fejezetben meg is tettük. Egy gondolkodói magatartás feltárása természetesen magába foglalja az okok és hatások, struktúrák, törvényszerűségek és a végső alapok keresését – ám itt ezek végül is elégtelenek, hisz ha e gondolkodói magatartást egészében akarjuk megérteni, akkor szükség lesz egy ezen vizsgálódásokat bizonyos értelemben zárójelbe tevő gondolkodói nyitottságra, szellemi befogadóképességre. Emellett már csak azért sem mehetünk el, mert épp ez a nyitottság és befogadóképesség nézetünk szerint mélyen jellemzi Ferdinand Ulrichot. Úgy véljük a vizsgált tárgynak esetünkben az felel meg, ha Aquinói Szent Tamás hozzáállását ezen a ponton követjük, aki az arisztotelészi tudományeszményt átvéve a tudomány módszerének kérdését a vizsgált tárgy természetének rendeli alá: vizsgálódásaink során nekünk is gyakorolni kell a *források természetének megfelelő olvasást*. Épp a módszertani kérdés elvezet dolgozatunk egyik legfontosabb célkitűzéséhez: a modern tudományeszmény jegyében önmagát újraértelmező exegézis illetve az Egyház apostoli és prófétai küldetését sajátos módon a kor szükségleteinek megfelelően újrafogalmazó teológia közötti közvetítés lehetőségeinek kereséséhez. Meglátásunk szerint ugyanis ezen diszciplínák közötti módszertani különbségek háttérben valójában a gondolkodói hozzáállások különbözőségei állnak.

Ez azt is jelenti, hogy a másodlagos irodalomnak vizsgálódásaink szempontjából másodlagos jelentősége volt: csak annyiban láttuk indokoltnak felhasználásukat, amennyiben valóban segítettek Ulrich gondolkodásának megértését. Ezen hozzáálláshoz képest igen sokat hivatkozunk ezekre, mert a fentiek figyelembevétel mellett is fontosnak láttuk meglátásainkat állításaikkal, érveikkel alátámasztani.

III. TÉZISEK

1. Ferdinand Ulrich a magyar teológiai közéletben kevésbé ismert, ezért először is fontosnak láttuk őt elhelyezni a 20. századi keresztény filozófia horizontján, vázolni filozófiai gondolkodásának leglényegesebb vonásait, bemutatni jelentőségét.
2. Egy második megközelítésben igyekeztünk egyrészt azt bemutatni, hogyan táplálja Ferdinand Ulrich gondolkodását annak két legfontosabb forrása: a Szentírás és Aquinói Szent Tamás filozófiája, másrészt hogy kik azok a legfontosabb dialóguspartnerek, akik gondolkodói útjára legerősebben hatottak: Hegel, Heidegger. Ezek után pedig indokoltnak láttuk azokkal foglalkozni, akik gondolkodásához talán legközelebb álltak: Gustaw Siewerth, Claude Bruaire, Hans Urs von Balthasar.
3. Ezen vizsgálódások után nagyobb merítésben és pontosabb fogalmisággal is szeretttük volna Ferdinand Ulrich gondolkodásának egy összegzését adni, amihez először is megkerülhetetlen volt őt konkrétan is elhelyezni a XX. század szellemi horizontján, nevezetesen a tamási hagyomány spekulatív megújításának kísérletei között.
4. A Ferdinand Ulrich gondolkodásáról mondottakat egy másik úton is igyekeztünk elmélyíteni, mégpedig a Hegelt ill. Heideggert érintő kritikájának rövid kifejtésével. Ezzel elértünk ahhoz a ponthoz, ahonnan a mondottak elmélyítése már csak az ulrichi szövegek pontosabb elemzésével lehetséges.
5. Ulrich lét-értelmezésének és spekulatív gondolkodói útjának maradandó sarokkövei Aquinói Szent Tamás következő mondatai: „*ipsum esse est similitudo divinae bonitatis*”, „*esse significat aliquid simplex et completum, sed non subsistens*”. E mondatok tárgyalása után Ulrich következő kulcsszavait is górcső alá vettük: „*dare esse*”, „*Überwesenhaftigkeit des Seins*”, „*Verendlichungsbewegung*”. Lét-gondolkodásának alapvonásait ezekből kiindulva pontosítottuk.
6. Ulrichra szerint az ember az, akinek a *léttel* való differencia valóban a *léttel* való dialógussá válik, és így a lét és a gondolkodás egymásra irányul. Ulrich gondolkodói útjára erősen hatott a Heideggerrel való számvetés, s ez elsősorban abban érhető tetten, ahogyan lét és gondolkodás viszonyát leírja. A lét és gondolkodás egymásra hangoltsága ugyan a tamási hagyományon belül maradva is értelmezhető, de az, ahogy a freiburgi mester az ontológiai differencia kihangsúlyozásával a gondolkodás megújítására – vagy pontosabban szólva elkezdésére – szólít fel, az a vele dialogizáló Ulrich esetén a tamási hagyomány valódi megújításának kísérletévé válik.

7. Ezek után Ferdinand Ulrich ontológiáját magát szerettük volna, amennyire lehet épp eredeti vonásaiban megragadni. Ezen vonásokat felmutatására talán alkalmasak a következő kifejezések: a lét mint ajándék, szeretet ontológiája, kenotikus ontológia, ontológiai kísértések, Mária mint a „tisza végesség”.
8. Ulrich gondolkodásának leírása után a „biblikus ontológia” mibenlétének tárgyalására tértünk rá. A biblikus ontológia tulajdonképpen a János evangélium kezdőmondatának hatástörténete: ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. A biblia itt a filozófiai gondolkodás forrása lesz, miközben meghagyja annak szabadságát. De a hit is új szempontokat kap, mert gondolkodó számvetésre készíti mindarról, amit a létről a legegységesebb horizonton észlel. Ezzel a biblikus ontológia kérdése átvezet keresztény filozófia témájához.
9. A keresztény filozófia fogalmával egy régi és hosszú történettel bíró problematika kellős közepén találjuk magunkat. Dolgozatunkban az kíséreltük meg vázolni, hogy Ulrich biblikus ontológiáját miképpen lehet elhelyezni e filozófiatörténeti horizonton. Meglátásunk szerint ugyanis Ulrich filozófiai gondolkodását a kinyilatkoztatás üzenete egészen bensőleg alakította, táplálta.
10. A „Fides et ratio” enciklika is olvasható a keresztény filozófia történeti értékeléseként, ezért szükségesnek láttuk röviden ismertetni, hogyan fogalmazza meg ennek küldetését.
11. Meglátásunk szerint megtermékenyítő lenne a modern exegézis számára, ha figyelembe venné a biblikus ontológia nézőpontját. Nem szerencsés ugyanis, ha a modern exegézis nem reflektál saját autonómia-igényére, hiszen ezen autonómia-igény egy olyan szekularizációs folyamat része, melynek sodra miatt emancipált exegézis könnyen elvesztheti kapcsolatát a sajátos értelemben vett teológiával. Egy biblikus ontológia – épp filozófiai jellege miatt – épp ezen folyamatban adhat egy szerencsés nézőpontot. Ezen véleményünket erősíti az a mély hasonlóság, ami ezen ontológiai nézőpont és a keresztény hagyományban oly meghatározó lelki értelmezés között látunk.
12. Mindezek után igyekeztünk immár azt pontosítani, hogy Ferdinand Ulrich esetén milyen biblikus ontológiáról beszélhetünk. Első megközelítésben erre úgy tekintettünk, mint egy biblikus lét-tapasztalat leírására. E reflexióban különösen a megtestesült Igének a Szentírásban felfedezhető lét-tapasztalata felfejtésének kísérletét tartjuk megfontolásra érdemesnek.

13. Ulrich egyik legeredetibb felvetése, hogy az írott szöveg ontológiájára rákérdezve az írás és a megtestesülés analógiájából indul ki. Így a biblikus ontológia mintegy a Szentírásnak mint írott szövegnek ontológiáját jelenti. A szöveg-testet az önmagát kimondó szeretet testeként olvassa, a betű látszólagos élettelenségében pedig az önküresítő isteni szeretet gazdag szegénységének életadó halálát éri tetten.
14. Épp ezért válik fontossá a szöveg természetének megfelelő olvasás kérdése. A biblikus ontológia itt mintegy az olvasás ontológiájává válik, olyan reflexió, mely az olvasás státuszát pontosítja a lét és gondolkodásának perikorézisének leírásában. Ennek legfontosabb vonása talán az olvasás és a keresztény egzisztencia egybevetése, az olvasás mint a fiúi lét gyakorlása.
15. Ferdinand Ulrich gondolkodásának egyik legsajátosabb jellegzetessége, ahogy a Szentírást olvassa, ahogy gondolkodása a Szentírásból táplálkozik, ezért fontosnak láttuk, hogy exegézisét röviden jellemezzük. Ehhez először is épp az „olvasás mint táplálkozás” metaforáját kellett leírunk, ami természetesen nem egy novum, hanem épp annak egy bizonyítéka, hogy Ulrich gondolkodásának egyik forrásvidéke a középkori, szemlélődő jellegű keresztény filozófia. A „Fülle der Schrift” kifejezésre juttatja a szövegnek egy belső teljességét is, de még sokkal inkább egy rajta túlmutató jelenlét-teljességet: a Lélek jelenlétét a betűben. „Umsonst” – ez pedig az evangélium foglalatja, a kereszt „semmijében” az isteni „minden” misztériumának érzékelése.
16. Mit értünk ontologikus exegézisen? Egy „tisztá exegézist”, mely különös érzékenységgel akar minden, a szövegtől idegen előfeltevéstől megtisztulni, hogy maga a szöveg határozza meg az olvasás konkrét módját, a szöveg természetének megfelelő olvasást – s e tisztá exegézist mindezt egy ontológiai reflexió útján keresi. Persze Ulrich ontológiai exegézise elsőségre épp egy elfogult olvasási módnak tűnik, hisz feltételez egy kiérlelt ontológiai hozzáállást, a szeretet ontológiáját. De talán épp a szeretet az, ami annak látja a másikat, aki ő valójában. Ezért az ontológiai exegézis egy a szeretetben mindvégig megmaradó türelmes olvasás. Ez az olvasás a szabadság légkörében befogadja az elbeszélő önközlését, s az olvasó épp e befogadás által válik mélyebben önmagává. Ez egy kenotikus olvasói hozzáállást jelent, s az olvasó mintegy önmagában ad helyet a szövegnek.

17. A Gabe und Vergebung a tékozló fiú történetének ontologikus exegézise. Ulrich több művében is találunk szentírásértelmezést, de talán ezen művében érzékeltetni legjobban, milyen grandiózus vállalkozás ez a fajta olvasási mód. A mű egyrészt egy folyamatos filozófiai önreflexió, az olvasás megkísértettségének tudatosítása, törekvés arra, hogy egészen megnyíljon magára az elbeszélésre. De közben mégis egy biblikus ontológia lehetőségét látja a szövegben, kulcsszavaiban – βίος és ουσία, apa, fiú, éhség, otthon, harag – ontológiai távlatot érzékel. Az elbeszélő, a Fiú lét-tapasztalatát éri tetten annak minden szavában – s a mi lét-tapasztalatunkat írja le a két fiú dialektikusan egymásnak feszülő életútjában. Így válik a történet a lét mint szeretet ontológiájának paradigmájává, telve a Teremtő önjándékozásával és fájdalmával, mely mintegy a teremtmény iránti elkötelezettség dokumentuma, hogy végül épp e történet – önmaga felől – egy ontológiai exegézisre hangolja az olvasót.
18. „Máriában olvasni az Írást”. Ez a megfogalmazás többszörösen is egybefoglalja Ulrich ontológiáját és exegézisét. A szellem útján Máriának az Istenanyának misztériuma az, ami Ulrichot igazán megragadta és formálta. Ezért kézenfekvő, ha e szempontban összegezzük dolgozatunkat, miközben mélyebb merítésben nem tudunk foglalkozni Ulrich mariológiájával – inkább csak centrális jelentőségét tudtuk érzékeltetni. A hagyomány ismeri a „Máriában való gondolkodás” – philosophari in Maria – útját, s ennek az útnak egy szempontja, ha „Máriában olvassuk az Írást”. Máriának van egy rejtett jelenléte a hívő olvasás aktusában, mert szabadon megnyitja saját létét mindenki előtt, aki Isten Igéjét be akarja fogadni. Őbenne ment végbe a megtestesülés – s ezért csak őbenne lehetséges elgondolni a megtestesülést, csak őbenne lehet meghallani az Írás szavában hozzánk beszélő Logoszt, csak „őbenne” válunk Isten fiaivá. Őbenne már megadatott a biblikus ontológia és az ontologikus exegézis. Máriában olvasni: ez a hozzáállás a keresett biblikus ontológiát és ontologikus exegézist áthangolja, anélkül, hogy bármit megváltoztatna benne. Titokzatos módon van jelen Mária az olvasásban, rejtve, de nem csupán jelképesen, hanem valóságosan, mint a tiszta befogadóképesség „in Person”.

Úgy ítéljük meg, hogy a dolgozat bizonyos értelemben hiánypótló, mert Ferdinand Ulrich munkássága nem igazán ismert Magyarországon, miközben épp ezekben az években egy bizonyos újrafelfedezése történik. Továbbá egyfajta figyelemfelhívásnak is tekinthető, hogy egy a teológia iránt fogékonyabb exegézis fontosságát hangsúlyoztuk, remélve hogy ez mélyebben is megszólítja a hívő exegétát.

A dolgozatunkban megfogalmazott konkrétabb meglátásaink elsősorban két területen tűnnek hasznosíthatónak. Tudományos szempontból a teológia és exegézis közötti párbeszéd szempontjából tartjuk megfontolandónak a biblikus ontológia és az ontologikus exegézis lehetőségeit, s ha ezek a párbeszédben valóban gyümölcsözőek, akkor nézetünk szerint e lehetőségek a teológiát illetve az exegézist önmagában is formálhatják.

Lelkiségi szempontból pedig azt a lehetőséget tartjuk fontosnak, hogy felismeréseink segíthetnek a lectio divina gyakorlatát elmélyíteni, a lelki értelmezés szükségessége mellett szóló érveket megerősíteni, akár abban az értelemben is, hogy a teológusképzésben mindez nagyobb szerepet kapjon.

IV. A MUNKA TÉMAKÖRÉBŐL KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE

A dolgozat kapcsán végzett kutatások, az ezzel kapcsolatos eredmények nem kerültek publikálásra. A dolgozat készítéséhez kollektív kutatómunka eredményeinek felhasználására nem került sor.